

MAGYARORSZÁGI NÉMETEK KITELEPÍTÉSE A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Vass Erika

Egy Németországba kitelepített soroksári család levelezése (1946-1949)

2014 tavaszán vásárolta meg Soroksár, hivatalos nevén Budapest XXIII. kerületének önkormányzata a Szitás utca 6. szám alatt azt a házat, amelyben 2015 őszén nyílt meg a német nemzetiségi tájház.¹ A tájház berendezési munkálatainak vezetésére 2013 őszén kértek fel. Ennek első állomása a rossz állapotú, az utolsó lakos használati tárgyaival teli ház lomtalánítása és a múzeumi bemutatáshoz szükséges tárgyak kiválogatása volt. E munka során találtam rá arra a 38 levélre is, melyek jelen tanulmány tárgyát képezik. A levelek a soroksári tájház tulajdonában vannak.

A levelek 1946. november 22 – 1949. február 22. között keletkeztek, azokat kettő kivételével Schirling Ferenc általános iskolás tanuló és édesapja írták, akiket az édesapa szüleivel együtt 1946. május 11-én telepítettek ki a németországi Gültsteinbe (1975 óta Herrenberg része). Az édesanyát – amint arra egy receptfüzet lapozása közben bukkantam – 1945 januárjában hurcolták el málenkij robotra, ahonnan 1946

¹ Ezúton szeretném megköszönni Fröhwrth Mihálynak, Jaszmann Gabriellának, Pfszter Tamásnak, Pócsik Viktornak és Schirlingné Drexler Annának a tanulmány megírásához nyújtott segítségét. A tájház létrejöttéről bővebben: Vass Erika: A soroksári német tájház létrejötte. Barátság XXII. évf. 6. sz. 8440-8442.

novemberében tért haza. Az általa írt levelek nem maradtak fenn, de ez az egyoldalú kommunikáció is sok tanulságos történetet mutat be a kitelepítés körülményeiről, a németországi újrakezdekről, az otthontalanság, reményvesztettség állapotáról. Tanulmányomban elsősorban ezekre a részletekre fókuszálok, de emellett a levelek a szétszakított család tragédiáját is élénk tárják, így azok lélektani szempontú elemzésre is érdemesek lennének.

Korábbi kutatásaim során Kübekházán, Gánton, Vecsésen, Tolna megye több településén és Soroksáron készítettem idős személyekkel interjút a magyarországi németek kitelepítéséről, hogy személyes történeteiken keresztül fejtssem fel az eseményeket.² Jelen tanulmányban egy írott forrást igyekszem megszólaltatni. Ennek nehézsége az, hogy a személyek már nem élnek, leszármazottaik nincsenek, így részletesebb magyarázattal senki nem tud szolgálni a levelek keletkezésének körülményeiről. Emiatt számos megválaszolatlan kérdés maradt bennem a levelek sokadszori elolvasása után is.³ Hasonló jellegű kutatást végzett Schell Csilla, aki egy Budaörsről kitelepített asszonynak a magyarországi német származású néprajz- és nyelvjáráskutató Eugen von Bonomihoz írt leveleit vizsgálta.⁴ E levelek bepillantást nyújtanak a kitelepítéssel megsemmisült, illetve sajátos tudati közösséggé strukturálódó budaörsiek aktivitásába.

² A Tolna megyei kutatásomból készült el 2011-ben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum hidasi házában látható kiállítás. Vass Erika: A történelem sodrában. Lakosságcsere a Dél-Dunántúlon az 1940-es években. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2013. Vass Erika: Az 1940-es évek dél-dunántúli lakosságcserejének múzeumi reprezentációja a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. Néprajzi Látóhatár 2013. 22. évf. 2. sz. 106-125.

³ Ugyanakkor tény, hogy a történetek után több évtizeddel készített interjúkban valamelyest mindenképpen módosult formában tárul elénk a múlt: az emberi emlékezet tulajdonsága, hogy egyes részletek idővel elfelejtődnek, más részletek jelentősége az idő múlásával vagy háttérbe szorul vagy fölértékelődik, és az életút későbbi eseményeihez igazítva kerül felszínre. A levelek azonban a jelen termékei, így az élet nagy döntései mellett a mindennapok apró-cseprő dolgairól, érzelmekről, személyes vallomásokról is értesülünk, melyek évek múltán már feledésbe merülnek.

⁴ Schell Csilla: „...Aber wen[n] Man sich Deutsch beken[n]t darf Man nicht mehr Nachhause wen[n] es einmal soweit kom[m]t / De ha az ember németnek vallja magát, akkor nem mehet majd haza, ha arra kerül a sor”. Adatok egy Württembergbe kiűzött budaörsi család integrációjához magánlevelek tükrében. Pro Minoritate 2016 nyár 19-46.

A soroksári németek a 20. század első felében

Az alapvetően mezőgazdaságra fókuszáló Soroksár legfontosabb felvevő piaca Budapest volt. Erre utal, hogy a kitelepítéskor így búcsúztak: „Isten veled Budapest, mosott krumplid sose lesz.” A főváros közelsége miatt a településen is létrejöttek gyárak (több levélben szerepelt, hogy a Schirling család Selyemgyári földjeit gyárépítés céljára szerették volna kisajátítani), de közel volt Csepel is, ami a szegényebb soroksáriak közül sok embernek adott munkát. A gyáripar növekedése hozzájárult ahhoz is, hogy a 19-20. század fordulójától az addig viszonylag zárt német településen egyre több vidékről érkezett gyáripari dolgozó telepedett le. Ez pedig a németek asszimilációját segítette elő,⁵ hiszen a munkahelyen a magyar lett a kommunikáció nyelve.

Ezt a változást mutatják a népszámlálási adatok is: 1900-ban 1.417-en vallották magukat magyar anyanyelvűnek, 7.353-an német anyanyelvűnek, továbbá 57 fő szlovák, 2 fő rutén és 1 fő horvát anyanyelvűnek. 1941-ben 11.855 magyar anyanyelvűt, 6.846 német, 49 szlovák, 5 rutén, 5 horvát, 1 román, 2 szerb és 135 egyéb anyanyelvűt számláltak. 1941-ben A 18.898 fő közül 1.180-an vallották magukat német nemzetiségűnek.⁶

A kitelepített Michael Schäffer és Michael Weidinger visszaemlékezése alapján a 20. század első felében az iskolai oktatásban fokozatosan háttérbe szorult a német nyelv, és egyre nagyobb szerepet kapott a magyar: „A századforduló után Soroksáron csak magyar népiskola volt. Német tanítási nyelvű iskolák nem léteztek. A népiskola első négy osztályában volt kettő-négy óra német nyelvoktatás. Az ötödik-hatodik osztályban nem folyt német nyelvoktatás. A magyarosításban különleges sikert elért tanárokat megjutalmazták.”⁷

A 2016-ban készített interjúban az 1930-as években születettek közül többen elmondták nekem, hogy otthon a nagyszülőkkel, szülőkkel még svábul beszéltek, magyarul csak az óvodában kezdtek el tanulni.

⁵ Schäffer – Weidinger, 1995. 179.

⁶ Schäffer – Weidinger, 1995. 198.

⁷ Michael Schäffer – Michael Weidinger: Soroksár. Egy Budapest környéki német nagyközség hontörténeti könyve. Maria Schäffer, Budapest, 1995. 193.

Az iskola, majd a kitelepítések után az újabb megtorlástól való félelem azonban megváltoztatta ezt, és a sváb tájszólás lassan feledésbe merült.

A család története

A tanulmányban szereplő fiú, Schirling Ferenc (később Franz Schirling) 1933. november 4-én született Soroksáron és 2015. november 26-án hunyt el Gültsteinben, ott helyezték örök nyugalomra. 1946-ban, az első levél írásakor 13 éves volt. Édesanyja, Mönich Mária abban a házban élt, amelyet 2015-ben tájháznak rendeztünk be: ő 1915. december 7-én született Soroksáron és 2004. március 3-án hunyt el ugyanott. Sírján Schirling Tamásnéként szerepel (egyházi szertartás keretében csak első férjével kötött házasságot), de polgári értelemben később Bakos Jánoshoz ment feleségül. Ferenc édesapja, ifj. Schirling Tamás 1912. május 25-én született Soroksáron, fiával és szüleivel együtt kitelepítették ki Németországba 1946 májusában. Szülei szintén Soroksáron születtek: id. Schirling Tamás 1886-ban, Weimper Katalin pedig 1889-ben. Mönich Mária és ifj. Schirling Tamás 1933. február 1-jén kötöttek házasságot, a házassági anyakönyvben mind a férj, mind a szülők földművesekként szerepelnek.

A család vagyoni helyzetére a levelekben annyi utal, hogy gyakran szóba kerülnek a soroksári teheneik, lovaik (1947.01.14.), a földek és a szőlők: mi lett velük, államosították-e, gyár építéséhez elvették-e. A család földszeretetére utal egy olyan részlet is, melyben az asszonynak igazolnia kellett 2 holdnyi föld tulajdonlását, mert a vásárlási szerződést ugyan megírták, de hivatalosan még nem írták át a nevükre a földet (1948.08.29. és egyik datálatlan levél.) Ennek papírjait férje magával vitte Németországba, onnan küldte haza feleségének. Ez arra utal, hogy ezt a 2 hold földet nem sokkal a kitelepítés előtt vásárolhatták, tehát a földeket gyarapítani akarták. Anyagi helyzetüket jelzi, hogy a tulajdonukban levő két ház a település központjában helyezkedett el: a férj ágáról lévő ház a Templom utcában, a feleség ágáról származó ház a Széchenyi (ma Szikes) utcában állt. A házassági anyakönyv adatai szerint a férj a Templom utca 75. szám alatt élt, ez lehetett az a ház, ahonnan 1946-ban kitelepítették őket.

Ferinek Soroksáron kerékpárja is volt, ami akkor az anyagi jólét egyik jelének számított, nem telt mindenkinek rá. Amint a levélből kiderül, Németországban ezt nem engedhették meg maguknak, kerékpárt akkor – nyilván hiánycikk lévén – „Az Üzletekben lehet kapni de csak útalványra és azt csak az kapja aki munkába megy és a vasútól 5 km van.” (1947.03.14.) Feri otthon bocskai kabátot hordott, ami Fröh-wirth Mihály szerint a polgárosodás jeleként is értékelhető, paraszt szülők gyermekénél a fölfelé törekvés vágyát fejezhette ki.

A malenkij robot

Schirling Tamásné elhurcolásáról a receptfüzetéből értesültem, arról röviden a „Serbo” és a „Lecsó télire” receptek között írt:

„Orosszország

Indulás oroszország felé

1945 január 20 án indultunk el és Március 13 án érkeztünk oda Úral hegységbe Baskiriába Ott voltam December 24 én bevagoníroztak és elvittek, Kaukázusba érkeztünk 1946 január 13 án nyár volt Ott voltam Szeptember 10 én vitek hazza, felé és Oktober 19 én érkeztem szép Magyarországra viszont látam a szép Hazámat

A Szüzanya képét, újbol látam és a szívenem egy magy sebb tánat hogy nem láthatom a fiamat,

Oroszország Baskiria Ural hegység Kaukázusnak fovárosa Tiflisz [Tbiliszi], Batum egy kikötő város

Szupsza Szanatorium

Maharad Läger szám 1852 M

Szám 102 BJ65

Isten veled Oroszország”

⁸ Az emlékezetben rövidtávon is összekeveredhetnek a dátumok, a fiú úgy emlékezett, hogy „Jizt am ersten Febrüar 1947. ist schon 2 jahr das wir einander nicht gesehen haben.” (1946.12.05.) „Most 1947. február elsején lesz 2 éve, hogy nem láttuk egymást.” A Pócsik Viktor által vizsgált adatlapok tanúsága szerint a legtöbb embert január 30-án vagonírozták be és szállították el. Pócsik, 2015. 25.

A receptfüzetben talált szűkszavú bejegyzésből nem sokat tudunk meg a kinti körülményekről, munkáról. Ennek megismerésében a Rákoscsabáról elhurcolt Berghoffer Róbert Tabu című könyve segített.⁹ Berghoffer Róbert is tagja volt annak az 1600 fős csoportnak, akiket a ceglédberceli gyűjtőtáborból többek között soroksáriakkal, vecsésiekkel együtt vittek el Baskiriába az 1852. számú lágérbe. Az ott töltött közel egy év alatt kiépítették a várost, és a nők is részt vettek a később Barát-ság néven ismertté vált kőolajvezeték építésében. 1945 decemberében az embertelen hideg éghajlatú helyről a foglyokat a melegebb kaukázusi részre, Szupszába vitték: ott a Fekete-tengerből kellett az olajfúráshoz nélkülözhetetlen magnetit vasércet kimosniuk.¹⁰

Az asszony elhurcolásának pontos körülményei nem ismeretesek. Az egyik datálatlan levélből annyi rekonstruálható, hogy az asszony a férjét okolta, amiért őt elvitték: „Édesanyám miért okozza édesapámat hogy ő a hibás hogy magának oroszországba el kellett menie hiszen őt is majdnem elvitték volna a Fox néni azt mondta édesapámnak: „Háziúr ez csak három hónapig tart és akkor újból itthon lehet” de ebből hosszú három hónap let volna. Hiszen édesapámnak nincs okja azon hogy maga Oroszországba került és ilyen esetben engem sért meg ha édesapámat okozza.” Egy másik datálatlan levélben a férj ezt írta: „Kedves feleségem a legjobb egészségem iram amit neket is tizta szívből kívánok. Azt irod a levélben irjam meg ami szivemen fekszik én irtam töb levelet amiré nem kaptam vállazt és ere kíváncsi vagyok miért nem vállazsoltál mert egyik levelben azt irtat én vagyok oka anak hogy téget elvittek oroszországba anak idejen ha nálam letévolna akkor nem vitek volna mert nagyon jól látál egem a főlbunt féle házba akkor faksz fellésége azt monta nekem házi úr mejen csak el három hónap múlva visza jön és a feri azt monta édes apám is elmegy akkor nics se édes agyám se édes apám akkor azt momtam ne féj semitől édes apád nem megy el ha akár mi lesz velem akkor se megyek el többet. akkor uzentem neket hogy vigyáz mert elvisz-

⁹ Berghoffer Róbert: Tabu. Élet a fehér pokolban, Leben in der weißen Hölle. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2010.

¹⁰ Hasonló történetről számolt be a vecsési Fröh-wirth Mihály is, aki két vecsési asszonnyal készített korábban interjút erről az időszakról.

nek orózs országba és feri hazajöt sirva azt monta édes agyam nem mer elsöknü mert aval fejnegitük ha elsöknü akkor agyjon lövik és mikor elvittek a lajos kocsi val ment köbányára és anak is azt montam hogy a ricinéne [Mönich Mária] csomagjat legutoljara hagyja a kocsin és ö szöknü meg és mikör haza jöt akkor kérdeztem a felleségem hal van akkor azt monta nem mert haza jöni fél hogy agyón lövik akkor tutam hogy baj van. És ezt mint az évfinének köszön hetet mert ez oka mindenek de ne mond neki. én mindig szeretelek mostis jobvolna ha együt lenék...”

Egy idős soroksári férfi 2016-ban azt mondta nekem, hogy tudomása szerint nemcsak a feleséget, hanem a férjét is el akarták vinni málenkij robotra, de őt az édesanyja pénzzel vagy ékszerrel kiváltotta, a menyét azonban sorsára hagyta. Ennek a történetnek valós tartalmát nem tudni.¹¹

Pócsik Viktor dolgozta föl azokat az 1945 decemberében keletkezett úrlapokat, melyek a Soroksárról kényszermunkára elhurcoltak adatait tartalmazzák. Ezek alapján 696 személyről maradtak fenn adatok, de az összlétszám ennél nagyobb volt: Pócsik Viktor sem találta meg közöttük a rokonát,¹² továbbá Schirling Tamásné sem szerepelt itt. Az asszony viszonylag korai hazaérkezése mögött betegség állhatott.

A levelekből kiderül, hogy többen is voltak, akik a kitelepített családtagjaik után kiköltöztek Németországba, hogy a család ismét együtt lehessen.¹³ A már említett soroksári férfi azt mesélte nekem, hogy Schirling Tamásné egyszer 3 napra kiutazott, de személyes okok miatt úgy döntött, hogy itthon folytatja az életét.

¹¹ Az adatközlő nevének elhallgatását kérte.

¹² Pócsik Viktor: Jogfosztástól joghoz jutásig. In: Péhl Gabriella szerk. Kitelepítve. Galéria '13 Soroksár Kulturális szolgáltató Nonprofit Kft. Budapest, 2016. 9-51. 20-23.

¹³ Az NDK-ba kitelepítettek családtagjairól szól az alábbi tanulmány: Tóth Ágnes: Az NDK-ba kitelepített magyarországi németek családtagjairól (1948-1950). Forrás, 2015. 47. évf. 7-8. sz. 44-62.

A levelek írásának körülményei

A levelek megszerkesztése szabályokhoz igazodott: a korábbi hagyományokból a megszólítás, a beköszönés, az egészségkívánó mondatok, az elköszönés örökök meg. A levelek nyelve az élönyelvhez, a mindennapi kommunikációhoz állt közelebb, mint a szövegszerkesztés mives hagyományaihoz. A 19. századi iskolák 4. és az 5-6. ismétlő osztályának olvasókönyvében is szerepeltek levélminták. Ezek segítségével a frontra, fogságba került férfiak és az otthon maradt családtagjaik bizonyára ismerték a levélírás mintáit. Amíg azonban együtt éltek, nem volt szükségük levelezésre, ezért nem volt gyakorlatuk abban. Ezzel magyarázható a levelek rossz helyesírása is. A levelek különféle krízishelyzetekben keletkeztek, így a mindennapi együttlét, a személyes érintkezés helyettesítói lettek.¹⁴

A vizsgált levelek is sajátos kommunikációs helyzetben keletkeztek. Az egymástól több száz kilométerre élt családtagoknak a levelezés nyújtotta a magánszféra megteremtését, egyfajta virtuális világ épült ki, hiszen a személyes találkozás éveken keresztül lehetetlen volt, annak országhatárok állták az útját. Kérdéses, hogy vajon a levelekben mennyire mertek őszintén fogalmazni, hiszen tudvalevő volt, hogy a levelet útközben a hatalom megbízottai kibonthatják, elolvashatják.

Tisztázatlan, hogy a Gültsteinben élő családtagok honnan értesültek az édesanya hazaérkezéséről. Az első levelet, amit 1946. november 22-én írtak, az egykori szomszédjuknak küldték, őt kérték meg, hogy továbbítsa azt Schirling Tamásnének. Az asszony – amint az az 1947. április 20-i levélben szerepelt – Csepelen lakott. Hogy erre pontosan miért került sor, az nem derült ki (talán ott kapott munkát, vagy nem mert vagy nem tudott Soroksáron ismerősöknél szállást kérni), csak az, hogy a család Templom utcai házába először csángókat költöztettek („Ki lakik a templom utcai háza ha a csángot közik.” 1947.04.20.). A borítékok nem maradtak meg, így nem tudni, hogyan változott a levelek címezése, mikor költözhetett a Széchenyi (ma Szikes) utcai háza Schir-

¹⁴ Keszeg Vilmos: Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2008. 225-229.

ling Tamásné. Annyi bizonyos, hogy a barátnő datálatlan (valószínűleg 1948. október 3-án kelt) levelében már az áll, hogy Mönich Mária saját házában élt („Irod hogy már a házadba vagy...”)

Az első levelekben a fiú egy bécsi címet adott meg édesanyjának, hogy oda címezze a válaszleveleit. Ezt ugyan nem indokolták meg, de valószínűleg azért javasolták, mert nagyobb esélyét látták annak, hogy megkapják a leveleket, mint postai úton. A vecsésiek gyakran egy mozdonyvezetővel küldték ki Bécsbe a leveleiket, aki ott adta postára azokat, hogy így kerüljék el a hatalom ellenőrzését.¹⁵

A 2 év és 3 hónap alatt írt 38 levél közül 32-t láttak el pontos dátummal, a többi keltezése ismeretlen, csak hozzávetőlegesen lehet sejtetni, hogy mikor íródtak. A 6 datálatlan levél közül egyet Mönich Mária barátnője írt, kettőt a fiú (egyiket édesapjával közösen), hármat pedig az édesapa egyedül. Valószínűleg ez utóbbi levelek a fiú által írt levelekhez tartozhattak eredetileg (a levélpapír alapján az egyik 1948. március 30-május 11. között íródott), de mivel pontosan nem azonosíthatók, külön levélként kezeltem őket.

A levelek nagy részét Feri írta, édesapja csak néhány mellé írt saját levelet. A fiú által írt levelek végén visszatérő elem volt, hogy édesapja is tiszteletét küldi feleségének. Így például: „Édesapám tiszteletét küldi Magának.” (1948.05.26.) Hogy nem az édesapa írta a leveleket – amellett, hogy rosszabb volt a helyesírása, mint az iskolás fiának –, abban a szülők közötti feszült viszony is közrejátszott: amint már említettem, az édesanya a férjét tartotta felelősnek azért, hogy őt elhurcolták a Szovjetunióba, és visszatérve nem akart vele szorosabb kapcsolatot létesíteni, többnyire nem válaszolt a férje leveleire. Bizonyára az édesapa hatására kerültek be a fiú leveleibe olyan részletek, melyek az apa érzéseit, kéréseit fogalmazták meg.

A levelek letisztult írásképe is arra utal, hogy azokat bizonyára először piszkozat formájában készítették el, majd a végleges változatot írták át a levélpapírra. A választékos nyelvi megfogalmazások, a gondolatmenet, a témák alapján úgy vélem, hogy az édesapa vagy a nagyszülők is

¹⁵ Fröhwrth Mihály szíves közlése.

elolvasták, javították és kiegészítették vagy diktálták a fiú által írt piszkozatokat.

Az első négy levél németül íródott, a későbbiek magyarul. A német nyelvű leveleket csak Feri írta, ő volt az egyetlen, aki iskolai tanulmányai miatt németül viszonylag jól tudott írni. A német nyelvű levelekben is előfordulnak a magyar levelekben visszatérő elemek, mint például a jó egészség kívánása. Tisztázatlan, hogy ezeket a leveleket Feri vagy más fordította németre, csupán annyi derült ki, hogy nem önszántukból választották a német nyelvet, hanem: „Wir dürfen fon hir nicht üngarisch schreiben aber si dürfen üngarisch.”¹⁶ (1946.11.22.)

1947. március 14-től azonban már magyarul írták a leveleket, ez lehetett számukra kézenfekvőbb. Azt nem tudjuk, hogy otthon egymás között magyarul vagy soroksári német nyelvjárásban beszéltek, de a magyar nyelvű iskolai oktatás révén az írás nyelve minden bizonnyal a magyar lehetett. (A levelek tartalma alapján magyar nemzetiségűnek tartották magukat.) A levelekben gyakran szó esett arról, hogy Ferinek sok gondja volt az iskolában a német helyesírással: „A kiskönyvem is megkaptam mely valamivel rosszabb az otthoninál de valamivel jobb a tavajnál. És arol nem is lehet beszélni hogy milyen volt az az értesítő amelyet első évben kaptam. Akkorjában minden 2. német szot rosszúl írtam ami most már nem történik.” (1948.03.30.)

Azt pontosan nem tudni, hogy a levelezés miért szakadt meg. Az sem zárható ki, hogy később is levelezett egymással az édesanya és a fia, csak azok a levelek már nem maradtak meg. Valószínűleg az játszhatott ebben közre, hogy a szülők elváltak, az asszony ismét férjhez ment, a fiú pedig az édesapjával Németországban maradt, és érzelmileg eltávolodott az édesanyjától. Soroksáron élő távoli rokona szerint Schirling Ferenc édesapja halála után, az 1990-es évek elején látogatott vissza először szülőhelyére.

A 20. század elején, falun nem volt olyan kialakult kultúrája a levelezésnek, mint polgári környezetben. A falusi családokban többnyire nem is volt szükség levelek írására, hiszen nagyobb távolság legfőljebb a katonaévek, háborúk idején keletkezett a családtagok között. A levélírás

¹⁶ „Mi nem írhatunk innen magyarul, de Maga írhat magyarul.”

része volt az iskolai tananyagnak, erre vezethetők vissza a levelekben állandósult elemek, mint például a megszólítás vagy az egészségre utaló első mondat. Ez utóbbi a vizsgált levelekben is rendszeresen előfordul, így például „E soraimat a legjobb egészséggel írom amit magának is tiszta szívből kívánok.” (1947.03.14.) Az iskolai évek után azonban az írás szabályai lassan feledésbe merültek. Ez lehet az oka annak, hogy a földműves, alacsony iskolázottságú édesapa leveleinek helyesírása rosszabb, mint a fiáé. Ferencet édesanyja taníthatta írni, mert az u betűin ugyanaz a vízszintes vonal látható, mint az Édesanya által írt receptes füzetbeli bejegyzésben.

A levelek végén különösen az első időszakban hosszas lista szerepelt, hogy kiket üdvözöltek a Soroksáron maradtak közül. Kérdéses, hogy ezekkel a családokkal rokoni vagy szomszédi szálak kötötték-e össze őket, csak a „köröstmamat köröstpapat” (1947.03.14.) lehet azonosítani. Több levélben az egykori tanító nénit is üdvözölte Feri, aki meghatározó személy maradt a kitelepített gyermek szemében.

A levelezés mai szemmel nézve nagyon lassú folyamat volt, akár több hetet, hónapot kellett várni a válaszra. Abban az időben politikai okok miatt a levelek nagy részét a hatóságok felbontották, átolvasták. A levelekből kiderül, hogy nem minden levelet kaptak kézhez a címzettek, és a levelekben lévő csokoládék is több esetben eltűntek útközben. 1947. augusztus 7-én ezt írta Feri: „Április 10-től kaptam az utolsó levelet azóta én 3 levelet írtam és csak az utolsóra kaptunk választ.” Az 1947. november 17-i levélben ismét azt írta Feri, hogy „Három hónapja nem kaptunk levelet magától...”. Ebben is a hatóságoknak lehetett szerepe, mivel e levél kézbevétele után az édesanya már nem postai úton írt, hanem ismerősön keresztül küldte ki Németországba a levelet: „A Szidl Jánosál küldöt levelét megkaptam. Szegényt Pássaunál az örség elfogta és mindent kikütdattak neki de nem wettek el tőle semmit csak a csokoládé hiányzot a levélből. A Bérmaapám¹⁷ már rég megírta hogy maga betett a Szidlnak egy levelet én pedid már nagy izgalommal vártam. Édesapám minden nap Stüttgartra jár dolgozni és ott a Krauß

¹⁷ A bérmaapára utaló részletek alapján feltételezhető, hogy ő is azon személyek közé tartozott, akik illegálisan szöktek haza szülőhelyükre.

Toni feleségével találkozot és a pályaudvaron átadta a levelet apámnak.” (1947.12.16.)

Abban az időben a fényképezés sem volt mindennapi dolog. 1947-ben Feri többször próbált magáról fényképet készíttetni édesanyjának, de csak 3 hónappal később tudott küldeni, mert az egyik fényképész építkezett, a másik rossz munkát csinált. (1947.08.07.) Gondot jelentett az is, hogy a fényképezés sokba került. Így például a jegyrendszer idején pénzért nem is vállalta a fényképész a munkát: „Itt csak vaj ért akarnak lefényképezni.” (1948.04.18.)

A levelek helyesírása

A levélrészleteket betűhíven, eredeti helyesírással közlöm, hiszen azok az 1940-es évek nyelvállapotát tükrözik, illetve a német iskola hatását. A német nyelvű szövegeket Feri jórészt fonetikusán írta le, és csak később a kinti iskola hatására sajátította el a német helyesírás szabályait, ami visszahatott a magyar helyesírására is. Feri Németországba kerülésekor még nem ismerte az ä betűt, helyette e betűt használt, így például a kalász németül Ähre, ami helyett „Ere” szót írt, Häder település helyett „Háder”-t.

Feri gyakran keverte a magyar és német betűket. A magyarországi németekre jellemző volt a t – d hangok fölcserélése. Így például Feri a német levelekben következetesen t betűt írt d helyett az „atrese” szó esetében. Mönich Mária barátnője levelében pedig ez áll: „A levelet [azaz leveled] jo egészségben talált bennünket...” (1949.01.31.) Másik jellegzetesség a p és b hangok felcserélése, mint például „Pier” (1947.01.22.)

A magyar nyelven írt levelekben érezhető a német iskola hatása. Gyakran a v helyett w-t használtak, az s hangot pedig sch betűkkel jelölték: „wagyünk” (1947.03.14.), „fizetésche” (1947.08.07.), „ismerös-chöknek” (1947.12.16.). Többször előfordult, hogy a főneveket mondat közben nagy kezdőbetűvel írták, mint az alábbi mondatban, ahol a fecskék – szintén német hatásra – többes számba kerültek a néhány után: „A Tavasz megérkezet a rétek zöldülnek a virágok már kialüdták magukat a fák virágzanak néhány fecskék is megérkeztek Afrikából.” (1948.04.18.)

Identitás

Amint a Soroksár történetéről szóló fejezetben is írtam, a település tősgyökeres lakosai körében a 20. század közepén előrehaladott volt az asszimiláció. Az édesapa élesen elhatárolódott a Volksbundtól, és Stuttgartból minden héten egy magyar újságot vitt haza (datálatlan levél). Fia taníttatása kapcsán azt írta a saját helyzetükről, hogy az iskolában a gültsteiniek „...nem akarják hogy a magyarok tanuljanak...” (1947.09.21.). A család Soroksáron maradt kutyáját Szolgának nevezték el. Mária barátnője így írt: „Tudjuk mi nagyon jól az otthoni helyzetet kérjük is a Boldogságos Szűz anyát hogy ne feledkezzen el a magyar nemzetéről.” (1949.01.31.).¹⁸

A kitelepítés

Amint az egyik levélből kiderül, a családnak 1946. május 11-én kellett elhagynia szülőfaluját: „Ma van két éve hogy kidobtak a házünkből és a hejzet még mindig olyan mint eddig. Remélem a harmadik évet nem töltjük Németország területén.” (1948.05.11.) Előtte a család igyekezett néhány kisebb méretű, de értékes tárgyat és állatokat ismerősöknél elhelyezni annak reményében, hogy hamarosan hazatérhetnek. Mivel erre nem került sor, az Édesanyának írták meg a részletes listát, hogy kihez miért menjen el, mit szerezzen saját részére vissza. „A Szabo borbélyhoz 10 új zsákot az én biciglimet és 3 darab kacsát tetünk, a Joföldy ür¹⁹ azt írja a biciglit és a kacsákat visszakapta de a tiz új zsák helyet öt lukasat kapot, nézze meg a zsákokat hogy a mieink-e? A Gacsal kovácshoz a

¹⁸ Michael Prosser-Schell megemlítette a zarándokhelyek kapcsán, hogy ott ebben az időszakban a magyarországi németek lelki gondozása (gyónás, imádkozás, éneklés) gyakran magyarul történt. Prosser-Schell, Michael: Az elűzött magyarországi németek megérkezésének és integrációjának néhány aspektusa Észak-Badenben és Délnyugat-Németországban 1945-1946 után. Pro Minoritate 2016 nyár 5-18. 14.

¹⁹ A Pestszenterzsébeten lakó Joföldy Lajost az 1947. január 27-i levélben háziúrnak nevezték. Ez alapján azt feltételezem, hogy a Schirling család 1944 őszén, amikor Soroksárt evakuálták, Joföldy Lajosnál húzódott meg. Arra vonatkozó adatot nem találtam, hogy korábról ismerték-e már egymást.

rádiót és 12 drb. tyükot tetünk eböl a Joföldy 7 drb kapot és hová let a rádió és a többi tyük? A Joföldyektől ne követeljen semit esetleg a kerékpárt ha szüksége van rá.” (1947.05.06.)

Az édesanya 1946. november 1-jén írt levelét 1947. január 22-én vették kézhez. Ezt követően írták meg elűzetésük részleteit: „Schreiben Sie uns ob wir bald nachhaüs dürfen... Wir denken viel an Ihnen und möchten schon gern Einander wiedersehen. Wir haben, uns das auch nicht vorgestellt das wir aüsgesidelt werden, denn wir sind bis zum letzten Tag nicht erschrocken das wir die Heimat verlassen müssen. Es ist alles in Haüs geblieben wir haben garnichts verkauft die Möbel die Öfen den neuen Wagen hatten wir versteckt in Haüs wir haben alles verhalten, die Rüssen haben uns nichts wegenomen. Auch die Felder hatten wir alle angebaüt. Liebe Mütter gehen sie nach Pestszenterzsébet zu unseren Haüsherr wo wir wonten er heist Joföldy Lajos in der Erzsébet gasse 72 der weist alles was wir hatten und der wird Ihnen beihilfflich sein wen etwas zumachen ist damit wir nachhaüs können. Die Leute hier sehen uns nicht gern.”²⁰ (1947.01.27.)

A kitelepítés hátterében sok esetben a családok jó vagyoni helyzete állt, így lehetett ez a Schirling családnál is, amint arról az alábbi részlet tudósít: „Nagyon elkeseredtem amikor olvastam hogy a Molnárék segítettek szüretelni és én nem segíthetek. Hiszen ezek is ürültek azon hogy el kellett mennünk. És egyszer amikor a Lackowicséktól hazamentünk azt mondta a Zoli: „Majd ha másképp lesz lestopolom a házatokat” ezt is valakitől hallotta. És most bekövetkezet csak nem úgy ahogy ők gondolták. Mert már akkor tervezték a komonista rendszert, és azt gondolták hogy a sült galamb fog a szájukba repülni.” (1948.11.01.)

²⁰ „Írja meg nekünk, ha már hazamehetünk... Sokat gondolunk Magára és nagyon szeretnénk már egymást viszont látni. Nem képzeltük volna, hogy minket kitelepítenek, mert az utolsó pillanatban sem gondoltuk, hogy az otthonunkat el kell hagynunk. Minden a házban maradt, semmit nem adtunk el, a bútort, a kályhát, az új szekeret elrejtettük, a házban mindent megtartottunk, az oroszok nem vették el. A szántóföldeket is mind megműveltük. Kedves Édesanyám, menjen el Pestszenterzsébetre a háziurunkhoz, ahol mi laktunk, Joföldy Lajosnak hívják az Erzsébet utca 72-ben, ő pontosan tudja, hogy mink volt, ő segít Magának, amikor intézni kell valamit, hogy hazamehessünk. Az itteni emberek nem látnak minket szívesen.”

A Schirling család kitelepített tagjait élénken foglalkoztatta a hazajutás lehetősége: „Reméljük hogy Isten megsegít és hazakerülünk de mostanáig kilatas nincs. Azt hangoztatják hogy Francia országba kerülünk és azt is mondják hogy Amerikába telepítnek. Ha édesapám nem kerül haza akkor én se.” (1947.04.20.) „Kedves feleségem legjobb egészségem irrom levelet amit neket tizta zsviböl kívánok nagyon mesze vagy tölem és mikor találkozunk de hameg segít a jó isten nemsokára én és Feri hasikerül elmegyünk haza? de aztuni akarjuk hejünk lezs és nem internák és érdeglődjél Jófödi égnál és várjuk a válaaszt? te tudod hogy nem birtam németeket és mást köztük keleni. zárom soraimat sokszor csokolak Tamás”. (1947.05.06.)

A családfőben fölmerült a hazaszökés gondolata is, de erről letettek: „...ha ezek az urak maradnak akor mink utseletezünk de ha ezek az urak megbugnak akorminden megint a mienk lez ami volt mert ezek csak penzt akarnak kicsalni nekem nagyon gyanus mert háboru lezs mert Amerika nem fog az Oroszal meg egyezni mert Amerika máskep gondolgozik mint az orosz egy remeny ha ösze kapnak... és tekérdezet hogy a feri szeret e it leni mit csinajunk hizsen tudjuk hogy nem mehetünk haza mert aki haza megy internálják és öszeverik és igy celtalanak tarcsuk haza menést. Nem tehetünk arol hogy ártatlanul telepítetek ki benünket. hizsen te tudot hogy menyi sok fölzbuntos othonvan és hanem tudot akor meg irom neket mert it nemet országba tutam meg nagyon soktol hogy folzbúntnak tagjai voltak és mégis othon vannak nevetnek és mink mentünk hejetük.” (Datálatlan, talán 1947 eleje.)

A jövőre vonatkozó bizonytalanság, reményvesztettség a levelekből is érződik. Schirling Tamás így óvta feleségét: „...ara vigy nehogy még egyszer elvigyenek mert én nem bizok ezekben és ara vigyáz ne hogy egy szépnapon ezek beáljanak és az monják csomagolni és ösze zavarnak és ot kel hagyni minden.” (Datálatlan, 1947 húsvétja előtt.)

1947-ben fenyegető hírek érkeztek Soroksárról, miszerint újabb kitelepítésre fog sor kerülni: „Az azelőtti levélben azt írta hogy márczi-üsba újbol lesz kitelepítés de mostanáig nem érkezet szerelvény ide. Vagy talán nem lesz kitelepítés?” (1947.04.20.) Kérdés: „Igaz hogy az Amerikai bizotság ot volt Soroksáron a határt és a házakat lefényképezni. Igaz hogy már ki van függestve hogy ki lesz átelepítve.” (1947.05.06.) „Azt

írják most othonról hogy rövidessen ők is it lesznek Németországba.” (1947.08.07.) 1948 tavaszán elkészült a kitelepítendő névjegyzéke. Egy szemtanú szerint már a vagonokban voltak az érintettek, de végül a dorogi bányászok sztrájkjának köszönhetően nem került sor erre.²¹ Erről így értesültek a Gültsteinben élők: „Mi azt hallottuk hogy a község le volt zárva és néhány családot vagonba dobtak és egy pár óra múlva újbol kiengették.” (1947.09.21.)

A kilátástalan jövő képe érezhető az alábbi levélrészletekben is, ami ellentétben áll az addigi pontos tervekkel rendelkező mentalitással: „Ne vegyen olyan sok holmit inkább igyon és egyen mert egy szép napon ki fogják magát dobni.” (1948.11.01.) „Édesanyám ne gyútschön olyan sokat ösze, hanem értékesitse el azt amire nincs szüksége mert egy nap majd eljönnek és magának is elvesznek mindent. Mi is reméltünk mire egy szép napon jötek és kitétek bennünket. Nem tart sokáig és akkor magyarországon is bevezetik a kolhoz rendszert, és maga újbol kezdheti az oroszországi munkát.” (1948.12.28.)

Az újrakezdés

A Magyarországról elűzött németeknek Németországban sokféle megpróbáltatással kellett megküzdeniük.²² A beilleszkedés nem volt zökkenőmentes: a németországiak és a Magyarországról érkezett németek között nyelvi, felekezeti, világnézetbeli különbségek voltak, továbbá a németországiak azért sem fogadták szívesen a Magyarországról elűzötteket, mert azok vagyontalanul jöttek. Ebből azt a téves következtetést vonták le, hogy itthon szegények voltak (a levelekben nem szerepel, de sokfelé hallottam, hogy cigányoknak nevezték őket). A háború után Németország is romokban hevert, a helyieknek sem volt mit enniük, ezért sem szív-

²¹ Pócsik, 2015. 39-40.

²² A Schirling család fennmaradt levelei jól kiegészítik a Michael Prosser-Schell, illetve Mayer János által írtakat. Prosser-Schell, 2016. 5-18. Mayer János: „Ennek az idegen földnek kell a hazánknak lennie...” Az elűzött észak-bácskai németek beilleszkedési problémái Nyugat-Németországban. Forrás, 2015. 47. évf. 7-8. szám. 18-43.

lették a rájuk erőltetett, nincstelennek tűnő embereket. Feri így írt erről édesanyjának: „Itt nagyon irigy népség van nem akarnak adni semitem pénzért, csak amit jegyre kapunk, reank különossen haragüsznak, mert nem voltunk a partba [a Volksbund értendő alatta], és mert romaikatóliküosok vagyunk... It le vagyunk nézve mint a koldüosok, és nem hiszik hogy nekünk is birtokunk volt... Kedves édesanyám! ovakodjon a kitelepítéstől mert it nincs megélhetés, mert mi se akarunk it maradni ha it maradnank egész életünkben nem fogun disznot vagni. A Haziürünknek hat tehene van de még egy liter tejet sem mer adni, és anyi alma van a padlason hogy megrohadnak de nem adnak még rothatat sem. Mind olyan mint az a vörös hadnagy mely nálunk volt és csak egy szem cükrot adot, inkább a malacoknak adják a tejet és bürgonyát mint nekünk ezek a nacik. Mi csak mindig azon törjük a fejünket hogy? lehetne haza menni, de meg szeretnék probalni a haza menést.” (1947.03.25.)

Új lakóhelyük természeti viszonyai különböztek a soroksári sík vidéktől. Gültstein erdős, dombos területen helyezkedik el, ahol nem termett meg a kukorica, szőlő: „kükorica nem is terem ezen a tájon de bor se.” (1947.04.20.) A vidék leírása közben is a honvágy fogalmazódott meg: „Berge ünd Wälder gibts aüch genü. Es ist hir güt ünd schön aber zühaüs wers besser. Denn es ist nür ein Ungarn ünd nür ein Soroksár. Es ist ein sprichwort überal is güt aber zühaüs is am besten.”²³ Gültstein nem nyerte meg a Schirling család tetszését, erről így írt Feri: „A környék szép csak a falükban az ütcák nem szélesek és cikcacosak. A házak emeletesek és öregek nincs rendes üdvar és a trágya a konyhaablak elöt fekszik mert kevés hejük van.” (Datálatlan.)

A levelekben nem esik szó arról, hogy az elüzetés után átmeneti táborba kerültek-e, de minden bizonnyal így történhetett. Az első levélben az édesanyával még csak a jó hírt közölték, miszerint tegnapelőtt kaptak egy lakást (1946.11.22.), de igyekeztek őt kímélni a valóságtól, csak a szomszédnak írt levélrészletből derült ki, hogy: „Wir haben jizt eine wonüing aber keinen sesel ünd keinen Tisch haben wir nicht ünd

²³ „Hegyekből és erdőkből van elég. Ez itt jó és szép, de otthon jobb volt. Mert Magyarországból és Soroksárból csak egy van. Van egy közmondás: mindenütt jó, de legjobb otthon.”

kein Licht aüch nicht.”²⁴ (1946.11.22.) Egy szobában éltek együtt mind a négyen, ez volt a főzés helyszíne is. (1947.12.25.) Arról nem esett szó, hogy a „Háziürnak” nevezett személynél milyen feltétellel lakhattak.

A levelekben többször említik „Lüdvig”-ot, aki valószínűleg Soroksáron a béresük lehetett. Róla annyit tudunk, hogy „...a Lüdvig még a parasztnál van de nagyon roszüel néz ki és már kevés rühája van és az a parasztasszony csak minden 1 vagy 2 Honapba egyszer mos.” (1948.09.12.) „Az előb it volt a Lüdvig. Most már nem van Herrenbergbe hanem it lakik egy parastnál ahol dolgozik. Tisteletét küldi.” (1948.11.28.) „A Lüdvig Tiszteletét küldi. Mindég azt mondja: „Ha most otthon lennék akor a Ricinénivel [Mönich Mária] együt a földeket dolgozhatnám”. (1949.02.22.)

A háziürekkel változó volt a viszonyuk. Amikor Feri eltörte a lábát, „Hosszü az idő ha az ember csak a ház körül tüd menni de a háziüreknek vannak könyvei és azokbol olvasok.” (1948.05.26.) „A haziürünk pénteken disznot vágtak szép nagy volt de nagyon kicsi kostolot kaptunk. Egem már egy párszor elküldtek Altingenbe ahol a fiatal Haziür dolgozik és nem adtak semit.” (1948.11.01.) „Tegnap a Haziür egyik lánya esküvője volt és a másik lany eljegyzése is volt. Nagyon sokan voltak az esküvön de minket nem hívtak meg.” (1948.04.18.)

Az otthontalanság és vagyontalanság egyik visszatérő jelképe a disznóvágás és a kolbász volt: „Ha otthon volnánk már néhányszor vágtünk volna kövér disznokat és a pince teli volna boral és itt nincs simink és meg kell így is elégednünk. Akik otthon vannak azoknak meg van minden és mégis jajgatnak.” (1949.01.17.) Schirling Tamás így írt a fiáról a feleségének: „...többször azt monya hogy minyen jovolt othon volt kolbász bor szalonát minden elkel felejteni és többször könybeborul a szemem mikor a ferit azt monya egy párkolbázt meg enék akor el keseriti a szivemet mikor szeretnék a kivántsagát teljesíteni nem tudom mert eni valo van csak az kivánsága nincs.” (Datálatlan.) Ezért is jelentett nagy örömet, amikor a soroksári szomszéd Napholz család kolbászt küldött Ferinek: „Köszönöm a kolbást amelyet édesanyámnak adtak hogy nekem küldhesse. Szívességüket nem tudom mivel háláljam meg mert

²⁴ „Most van egy lakásunk, de nincs benne szék, asztal, és világítás sincs.”

ilyen kolbászt már rég nem ettem.” (1948.03.30.) Az apa fia iránt érzett szeretetének egyik megtestesítője is a kolbász volt: „Ahol édesapám dolgozik ott minden nap 20 dkg. kolbászt kap 10 dekát minden nap nekem hoz haza. Délbe ebédet kap a kotsmába az ebédhez két pohár sör is jár.” (Datálatlan.)

Vallás

A Schirling család tagjai és Mönich Mária barátnője leveleikben gyakran említik az Istenbe és a Szűzanyába vetett hitüket, amit az édesanya szentképek küldésével is kifejezett. „Kedves felleségem... a jo isten meg segít és nem hagy el benünket egészen mert csak egy bereménkethetünk ha egezségesek vagyunk mert ez a vagyonunk és ha azt elveszűscsük akkor azt monhasunk hogy zsegenyek vagyunk de mig van egész adig gazdagok vagyunk a jo isten nem fog elfelejteni benünket mert ezt a sorsot nem érdemeltük amejbe kerultunk.” (1948.05.25.) A barátnő így írt sorsukról: „Ne haragudj hogy oly soká nem írtam de közbe jött a hurcolkodás vagyis más lakást kaptunk ahol elég jól érezzük magunkat. Meg is fogatuk a férjemel együt ha a jó Isten meg szabadít atól a sárgánytól mert az volt a háziasszonyunk akkor együt megyünk a szent áldozáshoz... Vigyázatok nagyon magatokra tarcsatok össze mert ami boldog-ságos Szűsz Anyánk nem fog elhagyni... idáig még mindég meg volt ami minden napi kenyérünk és azért nem is tudunk elége hállás leni a jo Istenek hogy mégis ide vitték és nem a paradicsomba. Irod hogy már a házadba vagy csak a jo Isten most adjon mielőbi boldog vízontlátást fiadal...” (Dátum nélkül, valószínűleg 1948.10.03.)

A kitelepítést levezénylők nem vették figyelembe a kitelepítendő személyek felekezeti hovatartozását. Ennek következtében gyakran előfordult, hogy római katolikusokat evangélikus többségű településekre vittek, ahol eleinte nem gyakorolhatták rendszeresen hitüket, ami erőt adhatott volna a szenvedések elviseléséhez. A helyiek számára visszatetsző lehetett egy új katolikus közösség létrejötte, illetve annak látványos megnyilatkozása. Amint arról a Schell Csilla által publikált levélben egy budaörsi származású asszony beszámolt, olyan esetre is sor került,

hogy az evangélikus németországiak eltaposták a kitelepített budaörsiek úrnapi szőnyegének virágait.²⁵

A Schirling család is evangélikus településére került. Római katolikus misére eleinte csak Herrenbergben nyílt lehetőségük. A templom nemcsak hitük megvallásának helyszíne volt, hanem a különböző falvakba telepített soroksáriak találkozóhelye is, ahol felidézhatték soroksári életüket, szokásaikat, megbeszélhették jelen sorsuk alakulását és jövőbeli terveiket is: „Húsvétvasárnap a fél tizes misébe voltunk Herrenbergbe ott van egy katoliküs templom. Hétfőn újból Herrenbergbe mentünk reggel fél kilenctől este ött óráig. Először misébe mentünk mely tizenkét óráig tartot egy fiatal magyarországról kitelepítet pap tartotta az első miséjét. Anyi nép volt ott hogy a templom megtelt és a templomtér is tele let néppel. Egy nikrofont szereltek fel hogy azok is halják akik a templom előtt áltak. Utána egy kocsmá tánctermeben ennit kaptunk mert a legtöbb falúról jöttek. Néhány papok beszédet tartottak a Stüttgarti Káritász is jelen volt. Dr Leber Sambékra való Ügyvéd is mondott beszédet. Az Irm re valo zenekar is ott volt gyönyörű darabokat játszott. Fél négykor újból a templomba mentünk utána e nap történetére szent emlékképeket osztottak ki. A fiatal pap neve Georg Lang Cánigból [talán Zanegg, Mosonszolnok] let kitelepítve itt pedid folytatta a tanulást. E hónap 13 szentelte föl ötet a szentelő Püspök.” (1948.03.30.) A soroksáriak életében itthon is fontos szerepet játszott Úrnapja. Ezt az ünnepet Németországban is megtartották, amint arról az ajándékokról szóló részben lesz idézet. (1948.05.27.)

Az 1948 őszen és telén íródott levelekből értesültem arról, hogy Gültsteinban is sor került római katolikus misékre, valószínűleg a kitelepítettek kérésére: „Most megint it tart a pap misét a múlt vasárnapig beteg volt. 3 órákor kezdődik a mische mert délelőt máshol volt.” (1948.09.12.) „Pénteken este egy kis karácsonyfát diszítettünk fel. Karácsony 1 napján Herrenbergbe voltunk a misébe, mert a pap nem tartot nallunk misét. A mi papunk 4 helyen tart misét. It nincs katoliküs templom csak egy evangéliküs templom van és abba tartja a mi papunk a katoliküsoknak a misét. Karácsony második napján Itt volt a pap és megtartotta a misét.” (1948.12.28.)

²⁵ Schell, 2016. 36-37.

Megélhetés

A Soroksáron saját földekkkel, állatokkal rendelkező család számára a megélhetés fontos része lett az erdei gyűjtögetés, az édesapa pedig Németország újjáépítéséből vette ki részét.

Az első levél arról tudósít, hogy az Édesapa „Feihingen”-ben, azaz Vaihingenben az alumíniumolvasztó üzembe járt dolgozni, a Nagypapa pedig Tübingenbe, de azt nem írták, hogy ott pontosan mi volt a munkája. (1946.11.22.) A téli fűtéshez szükséges szénét a gyártól kapták: „hála Istennek e Télen nem fáztunk a sobába, mert édesapám 10 métermázsza szénét kapot a gyártól és nagypapa 15 mtm. kokszot kapot, még el is cseréltünk valamennyit, 50 kg koksz. 10 kg búza. 1 kőbm. fat is kaptunk.” (1947.03.25.)

1947 szeptemberében már arról értesülünk, hogy az édesapa kőművesként dolgozott Stuttgartban:²⁶ „Én a kőműveseknél dolgozok de nem töröm magamat és nem is erdemes mert ha ara gondolok elveszet az egész vagyunk és it másnak dolgozok ere nem lesz kedvem mert ohhon egy hónap alatt tobet dolgoztam mint nemet országban egy év alatt mert it ha valaki meg szakat akkor se keres tobet és kevés munkával is otvenöt márkát kapok öt napra és ölég az egez család nak mert nem az fontos hogy mink Studgártot föl építsuk ere nekünk nincs célunk egészségesek erősek legyünk mert othon nagy munka vár reak Kedves feleségem és te is vigyáz magatra és ne törd magadat mert nem erdemes mostani hejzet ben?” (1947.09.21.) Az ingázás is sok időt emésztett föl: „Édesapám minden nap Stüttgartra jár dolgozni...” (1947.12.16.) „Azt hiszem édesapámnak van gondja elég édesapám naponta 92 kilométert megy a vasúton reggel 5orakkor indul és este 7 jön vissza ne hogy azt hidje hogy túl jó dolga van.” (1948.01.06.)

Évről évre ismétlődött egyrészt a gabona aratásában való részvétellel, másrészt a bükkfa makkját gyűjtötték, melyből olajat lehetett préselni: „Wir waren in schnitt jeden Tag Eresammeln (die Eher zūammen klaūben was abfalten) und jizt in Herbst waren wir jeden Tag im Walde

²⁶ A magyarországi németek közül sokan kőművesse képeztették magukat, és a lebombázott nagyvárosok újjáépítésén dolgoztak. Prosser-Schell, 2016.10.

Püchele²⁷ sameln damit wir ein wenig Öl bekommen.”²⁸ (1946.11.22.) „Az idén mar megint voltunk Kalászt szedni hárman 120 kg tiszta bűzát szedtünk. Apám 9 napig aratni volt hogy menyit lesz a fizetésche azt nem tudjuk, de ő is bűzát kap.” (1947.08.07.) „Elmúlt az aratás már elkezdődik a csépelés. A csépelés mindég eltart karácsonyig, mert több faluba mennek a cséplőgépek. Mi az idén megint voltunk kalászt szedni. A felit már meg is csépeztük egy kis gépnél. Tegnap az erdőbe voltunk kaptunk fát és azt tettük egy rakásra. Az idén egy pár fán vannak „puchecker” ezekből olajt lehet préselni.” (1948.08.29.) „A múlt szombaton megint csépeztünk. Az idén 5 zsák tisztabűza let.” (1948.09.12.) „Egy héten elelőt az erdőbe voltunk „Pücheckert” szedni. Három hetig nem volt tanítás és akkor az erdőben voltunk, de az idén nagyon kevés „Pucheker” van és egy személy naponta ha jól szedhet 1 kg tūd öszszeszedni. Négyésfél kg-ért 1 l olajat lehet kapni.” (1948.11.01.) „A nagymama és a nagypapa már nem mennek az erdőbe mert már nagyon hideg van.” (1948.11.28.)

A nagyszülők munkájáról még ez az információ szerepelt az egyik levélben: „A nagymama a parasztknál parélyt szedni volt... A nagypapa kömenymagot szedet a réteken és most a magokat szedik le a száról.” (1948.06.16.)

Az édesapa a stuttgarti munka mellett szombatonként földműves munkát is vállalt: „Kedves feleségem Hála Istennek egészséges vagyok amit neket is tiszta szivből kívánok. te azt irod el vagy keseredve el hiszem és meg is értem mert mink át éltünk és azért ne ijjed meg mert nálunk má két éve lesz hogy nincs semünk és mégis élünk pláne ha pénzcel lehetne vásárolni amijjen árák vanak akkor szépen lehetne élni és nem is fájna fejem mert akkor nem menék szombaton a földműveshez dolgozni de mégis erdemes mert mindék kapok vagy mákot és 3 kilo egy liter olajat kapunk.”²⁹

²⁷ Helyesen Buchecker. Szegény idősokban Magyarországon is fogyasztották.

²⁸ „Aratáskor minden nap mentünk, hogy a lehullott kalászokat öszszeszedjük, és most öszszel minden nap voltunk az erdőben bükkmakkot gyűjteni, hogy egy kis olajat kapjunk érte.”

²⁹ Datálatlan, a levélpapír alapján 1948. március-május között keletkezhetett, ezt támasztja alá, hogy 2 éve nincs semmijük.

1947 tavaszán a család másokhoz hasonlóan egy darab kertet kapott, ahol saját szükségletre zöldségeket termeltek. A levélben hagymát említettek, illetve petrezselyemmagot kértek Soroksárról. (1947.03.14.) A kertjükben paradicsom is termett (1948.09.12.), valószínűleg ennek vetőmagja is Soroksárról érkezett.³⁰ „A magok benn voltak a levélbe nagyon szépen köszönöm. Azok a kis magok melyek a Sütőpor sacskoba voltak azokat nem ismerjük. Legyen szives és írja meg. Magokat még csak egy boritékba kaptam a kobász is egy boritékba volt.” (1948.04.18.)

Táplálkozás

A levelekben a háború utáni időszak élelmezési nehézségeiről és a jegy-rendszerről is gyakran szó esett: „A pénznek nincs nagy foga a cukornak sincs nagy értéke de a zsirnak, szalonának és rühaneműnek nagyon nagy foga van.” (1947.03.14.) Az édesanya hiányához képest azonban „A sor-sünk még nem olyan rossz mert még egy nap se éhezünk.” (1947.09.21.) „Azt hangoztatják hogy jövő hónapba csak 15 dkg vajat 40 dkg húst és 4 kg kenyeret a bürgonya pedig el is fogyot csak szárított bürgonya van.” (1947.04.20.)

Cukor helyett melaszt használtak, amit cukorrépából főztek: „... mi meg két kilo cükkrot kapunk honaponként a nagymama Melaszt főz olyan sűrűt mint a lekvár, édes mint a méz és olyan világos mint a tejeskávé. Van belőle 25 liter és cükkorrépa is van még. 5 métermáza Krumplink is van.” (1947.12.16.) „E héten megint főzöt a Nagymama Melasz és most olyan meleg volt a szobánkban hogy allig lehet kibírni.

³⁰ A kitelepített vecsési svábok körében itthon jellemző volt trágyázott melegágyak készítése a palánták számára. Stuttgart környéki új lakóhelyeiken ők honosították meg a melegágyakat. A magyarországi konyha és ízvilág lényeges eleme volt a paradicsom, amit Németországban a hidegebb éghajlat miatt nem termesztettek, de a kitelepített vecsésiek a kert szélvédett sarkában elkészített melegágyak révén megpróbálkoztak vele, majd tőlük a helyi németek is eltanulták ezt a módszert. Frühwirth Mihály – Vass Erika: Fiókok mélyéről. Válogatás a vecsési németiség fényképeiből. Vecsés Város Német Nemzetiségi Önkormányzata, Vecsés, 2016. 318.

Az ünnepekre olyasmit kell sütnünk amihez nem kel tojás tej és zsir de azért Almást, mákostésztát nem fogjuk sporolni.” (1947.12.20.)

Míg Soroksáron a Schirling család is saját szőlővel rendelkezett, addig Gültsteinben az éghajlat nem tette lehetővé a szőlőtermesztést: „It rengeteg gyümölcsfa virágozik it a gyümölcsből müstöt csinálnak azt isszák bor helyet. Mi is kaptunk bort amit mar régen nem láttunk de csak egy litert fejenkint.” (1947.05.06.) „Erre nagyon sok a gyümölcs nekünk is sok van müstöt csinálnak belőle mert hiszen nincs Szőlő a háziür már adott néhány üveggel.” (1947.09.21.)

Az 1948. június 20-i valutareform után már bőségesebb kínálat volt, Mönich Mária barátnője levelében arról írt, hogy „Tudom a szüretel már kész vagytok mi az idén 3 év után először látunk és etünk szőlőt de nem olyan jó mint a hazai.”³¹

A víz helyett inkább sört vagy almabort ittak: „Wir trinken jeden Tag Pier, weil da schlechtes Wasser ist.”³² (1947.01.22.) „Még 40 liter alma-borunk van és ha az elfogy akkor minden nap sört hozok.” (1947.12.16.)

A szűkös körülmények között lényeges volt az iskola nyújtotta élelem is: „Az iskola által minden nap egy tányér ételt kapunk és most Hűwétra egy csomag cükkorkát kapot mindegyikünk.” (1948.03.30.) „Én minden reggel tejet szoktam inni az iskolába minden nap 10 órákor enivalot kapunk az iskola által.” (1948.06.16.) „karácsonyra az iskolától 1 csomag kekszet és egy nagy tábla csokoládét kaptam.” (1948.12.28.) „... az iskolából mindegyik gyerek két tábla csokoládét három drb. kekszet két drb. kockacükkrot és 1 csomag málnát.” (Dátálatlan.)

A levelek a soroksári ízvilágról is tájékoztatnak, többek között szóba került a fehér kenyér, amit itthon fogyasztottak: „Lisztünk van a fekete kenyérjegyekre ki veszük a lisztet és a nagymama kiszitalja olyan szép fehér lesz hogy az ember nem is hiszi hogy fekete volt. Eddig még minden vasárnap hűs volt. Ma a nagymama hűsleves főzöt és káposztát Sósfillet is sütöt.” (1947.03.14.) A fűszerpaprika is rendszeres küldeménynek számított, ami a soroksári németek magyaros jellegű táplálko-

³¹ A levél keltezésnél csak „X/3.” szerepel, ez valószínűleg 1948-ban íródott, hiszen utoljára 1945 őszen szüreteltek otthon.

³² „Mindennap sört iszunk, mivel rossz minőségű a víz.”

zásának nélkülözhetetlen része volt, de Gültsteinben nem használták: „Kedves édesanyam legyen szives és küldjön paprikát mert itt azt egyáltalán nem lehet kapni.” (1948.05.11.) A Soroksárról hozott ételek jelennek meg az alábbi idézetben, köztük a magyaros gulyás is. Ez a levél 1948 augusztusában keletkezett, ekkorra már javultak az ellátás körülményei: „Most már jobban élünk mint azelőt már lehet Hüst és mindenfélét feketén venni. Tegnap gúlás meg almalepény volt ma reggel tejeskalács sok mazsolával volt a kávéhoz ½ 10re a templomba mentem Herrenbergbe délbe húsleves volt meg káposzta Kirántot bornyühüssal útána soskiflit ettünk estére van még marhahús és káposzta is maradt.” (1948.08.29.)

Az ünnepi étkezéshez néhány adat: „Kedves édesanyám karácsonyra a jegyemre 50 drb. zükorkát kaptam, az iskolából pedig 2 tábla csokoládét 3 kekszket kaptam. A háziürektől 1 tányér süteményt és három nagy perecet kaptunk. A szomszédoktól is kaptunk valamit és még töb hejről hoztak valamit.” (1948.01.06.) „Pünkösdre a jegyekre datoját, mazsolát és szilvát kapunk. A múlt hónapban 4 személyre 2 kg mazsolát kaptunk.” (1948.05.11.) „A jegyekre megint kaptunk datoját és mazsolát. Jövő hónapra igazi citromokat kapunk.” (1948.05.26.) „Karácsonyra sok süteményünk volt. Három helyeről hoztak süteményt, mustot, peracet és tejet. A nagymama is sütöt sütemény és a jegyekre is kaptunk néhány csomagot.” (1948.12.28.)

A nagymama soroksári szokás szerint télire is rakott el élelmet: „A nagymama szilvalekvárt főz, de most még drágák a szilvák 60 Pfennig 1 kg. Tavaszkor kaptunk egy darab földet paradicsomot és minden félét ültettünk rá már 9 üvegel főztünk be a nagypapa már egy párszor a kertésztől hozott. Itt minden reggel nagy kődök vannak. A határ barnül már csak a répák a bürkonyák és a kaposzta van kin.” (1948.09.12.)

Az alma is több helyen szóba került: „Kedves édesanyám az almák miatt ne aggodjon mert nyersen nem eszük csak főtten és a pinceben még 2 ½ métermázsa almánk van.” (1947.12.16.) „Az iden alig voltak a fákon almák és most nem lehet télire almát kapni.” (1948.11.01.) A levelek között egy herrenbergi vámpapírt is találtam 1948. március 9-i dátummal, mely szerint Schirling Tamásné 1 kg almát adott fel postán a fiának.

Időjárás

A levelekben visszatérő elem volt az időjárás. Ebből csak az 1947. évi szárazságot emelem ki, mely egész Kelet-Közép Európát érintette. A szárazságról több levélben is olvashatunk: „It nagy a Szárazság a bürkonyák es répák még nagyon kicsinyek... Megint keveseb tejet kapunk a parasztok a teheneiket eladják mert nincs takarmányük.” (1947.09.21.) „It nagy szárazság ürkodik nagyon hianyzik az esső.” (1948.05.26.) „Itt már nagyon hiányzik az esső a búza az árpa a zabb már rozsdás a szárazságtól de remélem rövidessen lesz esső mert különben egy nehéz év áll előttünk. Itt nagy a takarmány hiány a rétek itt nagyon soványak a tehenekek szalmát vágnak össze és azzal etetik őket és minden nap a kocsi elé fogják.” (1948.05.27.)

Ruházkodás

Feri rendszeresen tájékoztatta édesanyját a ruha- és cipővásárlásról. Az elején a ruházkodás is gondot jelentett, erre figyelmeztették az édesanyát is: „Vigyázon ha kitelepítik ne halgatjon másokra vigye a rüháját magával mert itt csak rongybol készült rühát kap és azt se anyit amenyi kéne.” (1947.03.14.) Feri Soroksárról vitt bocskai kabátját hamar kinötte, de annak bélését még újrhasználították: „A nagymama szövetet akar venni hogy két nadrágra meg egy kabátra füsson a szövet. Az én botschkai kabátomban van bélés és azt fogjuk az uj Kabátba fogjuk csináltatni. A múlt héten egy bársony nadrágot cseréltünk tiszta uj és olyan jól ál mint hogyha rám szabták volna.” (Datálatlan.)

„A nagymama és az édesapám tegnap Stuttgartba voltak, a nagymama vett cipőt én egy fehér inget kaptam édesapám is kapot egy inget és két Nadrágot a münkaba.” (1948.09.12.) „Egy pár ünneplő cipőt is kaptam karácsonyra édesapámtól. (Magas szárú barna cipő)” (1948.12.28.) „Múlt héten a nagymama Herrenbergbe volt és nekem egy szép nadrágot hozot és nem is volt drága csak 19 Márka 50 Ppenning be került, különben rozszab nadrág 40 vagy 50 Márkába kerül. Ez a nadrág csak azért volt ilyen olcso mert Amerikából let küldve, és itt el lesz adva... Uj rühát is kaptam.” (1949.02.07.)

Az édesanya ajándékai a fiának

A levelek egyik rendre visszatérő eleme az édesanya által küldött ajándékok megköszönése. Az ajándékokat a fiú a levelek többségében részletesen fel is sorolta, ami mögött az állhat, hogy ily módon tájékoztatta Édesanyját a küldemény célba éréséről. Több alkalommal ugyanis csak a levél érkezett meg, az ajándék viszont útközben eltűnt mellőle, mint például az alábbi esetekben: „A levelek üresen érkeztek meg az úton ki lettek nyitva és mindent kivettek.” (1949.01.17.) „Szivejes köszönetemet küldöm a paprikáért, levelezőlapért, Stolverkért és a szentképért. Ez a levél az egyik oldalán egy kicsit fel volt szakitva és így látszik hogy ott két stollverk kieset.” (1948.06.16.) „Kedves édesanyám a selyemharisnyákat nem kaptuk meg a leveleket amelyeket mi magától kapunk mind ki lettek nyitva és olyan rongyossak hogy allig lehet a felírást olvasni, persze nem hivatalosan hanem másképp. Ma reggel megint kiabált a postásné ki siettem a gangra és felvettem a levelet, be mentem a szobába és olvasni keztem. Nagyon megörültem ennek a levélnek is. Ez a levél Münchenbe hivatalosan zárva let egy új bőritekba tették a kolbaszt és a levelet és a cimert ráragasztották. Edig még mindent megkaptunk ami a levelekben volt csak a harisnyák tűntek el.” (1948.03.30.)

Feri egy alkalommal részletesen leírta a váratlan csomag megérkezésének történetét és a csomag kinyitását. Az utolsó előtti mondat szerint az isteni gondviselés kíséerte útján a csomagot, amit épp az egyik nagy egyházi ünnepnapon kapott kézhez a fiú: „A váratlan csomagja nagy meglepetést keltet bennem! Mikor édesapám tegnap este a vasútról jött, mondta hogy kapok egy csomagot. Ennek a hirnek nagyon megörültem mert nem tudtam meggondolni hogy kitől kapok egy csomagot? Ha átgondoltam hogy ki küldte a csomagot mindig azt kellett mondanom: „Ezt nem küldhette senki más mint édesanyám” mert ki küldene nekem valamit? A Weidinger Jozsibácsi a Prader Gyúribácsi sogora 24-ere Nürnbergbe utazot és ott a pályaüdvaron várta a Beke Anüsénéit. Mert ők már tudták hogy egy csomagot kapnak. Tegnap este hallotta a vonaton hogy a Weidinger visszajött és a mi részünkre is hozott egy csomagot. A Weidinger Jozsibácsiek Kűpingenbe laknak és Herrenbergtől 4 kilométere van ez a falű. Ma reggel Herrenbergre ment édesapám a templomba és a mise után Kűpingenre

akart menni, de a Weidinger Jozsibácsi felesége a templom után kereste édesapámat és átadta a csomagot neki. Mikor édesapám dél felé hazajött és a kezében a csomagot tartotta már nagyon kíváncsi voltam hogy mi van a csomagba. Először a spárgát bontottam fel utána a papirost vettem le most két kisebb csomagokat lehetet látni melyek spárgával köröskörűl össze voltak kötve. Kezembe vettem az egyiket mikor fel volt bontva egy nagy darab szalona két par kolbász és egy csomag paprika volt benne. A másik csomagot ugyanúgy nyitottam ki. Egy zacskoban cűkorkák és két csokoládék voltak és a másik Frűktofán zacskoban három csomag öröllt Bors két csomag Fregoli fűszerkeverék egy csomag Dr Ötker vanilincűkor és egy Stanicli egészbors. Továbbá egy fehér szallag volt benne egy par harisnya egy pár sokni egy fekete és egy fehér spűlni cerna meg egy ing. Édesanyám az ing melyet kűdöt olyan nagy hogy édesapám is belefér. Megegyszer kérem ne kűdjön többé inget mert ingeim vannak. Ma van Urnapja de itt az evangelikűsok nem ünneplik. Igen ma van Urnapja, és pont ma kaptuk meg a csomagot. Ez igazán nagy meglepetés és még hozzá nagy öröm is!” (1948.05.27.)

Az édesanyának az ajándékok beszerzése az akkori körülmények között anyagilag megterhelő lehetett a korábbi életszínvonalhoz képest. Azok csekély értékűk ellenére nagy örömet jelentettek a fiúnak, amit így fejezett ki: „Otthon ilyen csomagokat kicsinek nevezik it pedig nagynak és nagy örömmek.” (1947.12.20.) Az édesanya rendszeresen küldött fiának Stollwerck csokoládét, cukorkát („frűttit”), két alkalommal kakaó is szerepelt a felsorolásban. Eleinte cukrot, vaníliás cukrot is küldött, de fia azt válaszolta, hogy „Kedves édesanyám szacherint többet ne kűdjön mert otthon biztos nagyon drága mi meg két kilo cűckrot kapunk honaponként a nagymama Melaszt főz...” (1947.12.16.).

Az édesanya – miután fia megírta, hogy bér málkozott – egy nyakláncot is küldött Ferinek (1947.09.21.), aminek a keresztjét a fiú elvesztette (1948.08.29.). Ezt követően újabb medált kapott, amely Szűz Máriát ábrázolta: „...a nyaklanca valo Mariát megkaptam...” (1948.09.12.). A csomagokban többször szerepelt szentkép is (azt nem írták, hogy kit ábrázolt), melyek szintén a katolikus hit kifejezői.

Fényképek csak ritkán szerepeltek a levelekben, mert azok készítése akkor még sokba került. Ilyen kivételes alkalom volt az alábbi is: „A csoko-

ládét a szentképet és a többi fényképet nagy örömmel kaptam meg, melyekért szívélyes köszönetemet küldöm. A háztetőn egy zászlót lehet látni úgy látszik a Marciüsi ünnepre lett kitűzve. Az egyik fa az utcán már kezd nőni. Magát és a Szolgát egy kicsit rosszul lehet látni, de amint látom a Szolga nyitott szájjal támaszkodik a kezire. A Marist mindjárt megismertem már sokat nőt. Tisztelem a Mariskát és köszönöm a fényképét.” (1948.05.25.)

Az édesanya fia házigazdája lányáéknak is próbált néha kedveskedni, bizonyára hogy így nyerje meg őket fia befogadására. Egy alkalommal szalagot küldött: „A háziúrunknak két leánya van az egyik hūszon négy éves a másik hūszonött. Ezek már nem hordanak Szallagot. Édesapám egy helyen aratni volt azoknak van egy 10 éves leányuk annak adtuk a Szallagot mert azok már sok jót tettek nekünk.” (1947.12.20.) Más alkalommal Feri ezt írta édesanyjának: „Ne küldjön semmit a lányoknak mert nem érdemlik meg.” (1948.11.28.)

Az Édesanya pénzt is küldött, de azt elutasították: „Ne küldjön már pénzt it nem lehet vele csinálni semmit.” (1948.11.01.) Máskor viszont ők küldtek Soroksárra pénzt: „Ebben a levélben 20 márka van írja meg hogy ha beváltscha menyi forintot kap érte.” (1948.05.26.)

Kapcsolatrendszer

Feri az első levélben megírta édesanyjának, hogy a soroksári szomszédok, barátok mely településekre sodródtak. Ez is azt mutatja, hogy a kitelepítést követően nem volt lehetőségük az összetartásra, hanem szétszóródás lett a sorsuk. Michael Schäffer és Michael Weidinger számítása szerint Soroksárról összesen 230 településre kerültek az elűzöttek.³³ Ezért is volt fontos szerepük a herrenbergi miséknek, ahol találkozhattak egymással a környéken lakók. „Az újonnan érkezők elosztása során nem vették figyelembe a származási településüket, sőt egy-egy település lakóit igyekeztek egymástól szeparálni. A megszálló hatóságok ezzel az intézkedéssel alapvetően az érkezők koncentrált újratelepedését, az otthoni társadalmi és gazdasági közösségek fennmaradását akarták megakadályozni, az érke-

³³ Schäffer – Weidinger, 1995. 131-133.

zőknek civil háztartásokhoz történő lehető leggyorsabb (kényszer) kirendelését igyekeztek elérni. A mögöttes cél nyilvánvalóan az elűzöttek viszszafordíthatatlan kényszerasszimilálása volt.”³⁴

A levelekben rendszeresen hírt adtak a kitelepített soroksáriak életéről, például kivel találkoztak, ki jött látogatóba akár illegálisan is Soroksárról a kint élő rokonához, ki került kórházba, kinek született gyermeke stb. Néhány példa: „Az utolsó levelünk ota már sok ujság van, a Scheiring Jánosbácsi már a családjánál van, én már nalluk voltam és beszéltem vele.” (1947.11.17.) „Sokan jönnek otthonról a múlt héten 9 jöttek a Szidl Nandor és azelőt a Neūmeuyer Matyás apja jöt ki a Mariaterézia utcába laktak.” (1948.11.28.) „Kedves édesanyám a Weidinger Ferenbácsi a Scheiring Jánosbácsinal volt. Sokat mesélt otthonról és Oroszországról. Ma reggel elütazot. A Szibert Feribácsi Herrenbergbe volt mi is beszélűnk vele.” (1949.02.22.) „Himer Antal a Rudolf ucában lakik az it volt Német országba a nagy szülöknél látogatoba Húsvét elöt ért Német országba it volt tiz napik és akor visza ment és négy nap alat haza érkezet egy aszonyal volt kint kérdzmege a Himeröl De ne áruld el hogy Te tudot hogy ő it volt mert akor esetleg baj ba kerül.” (Datálatlan, 1948 tavasza.)

Soroksári élet

A föld szeretete, annak meghatározó értéke a levelekből is kirajzolódik. A Schirling család tagjai hiába éltek messze szülőfalujuktól, ott is mindig az foglalkoztatta őket, hogy mi történt a földjeikkel, házaikkal. A földműves munka iránti vágyukat így fogalmazták meg: „A Nap melegen sűt a földre és mi még mindig itt vagyűnk Németországba.” (1948.04.18.)

A magyarországi eseményekről egyrészt újságból értesültek a Schirling család kitelepített tagjai („Édesapám Stüttgártból minden héten egy magyar ujságot hoz ebben sokk mindenfélét lehet olvasni.” Datálatlan levél.). Másrészt ismerőseik otthonról kapott leveleiből és azon ismerőseiken keresztül jutottak információhoz, akik Magyarországról később érkeztek kitelepített rokonaik után: „Kedves édesanyám itt mindenűt azt lehet hallani hogy

³⁴ Prosser-Schell, 2016. 7.

sokan jöttek haza Oroszországból. A Neūmayer Mátyás és a Feith Tamás ék is utba vannak hazafelé és nemsokára otthon lesznek.” (1948.11.01.) „Kedves édesanyám azt hallottuk hogy soknak ki kellet menniök a házükbol legyen szives és írja meg hogy kiket tettek ki, mert az egyik így írja a másik úgy és így nem lehet tudni hogy mi igaz.” (1948.12.28.)

Az egykori földek sorsáról minden levélben érdeklődtek, néhány példa: „Kinek adta a földeket felesbe? Kapot aréndát a szigeti földekből?... Megmaradtak a szőlőbe a gyümölcsfák?” (1947.05.06.) „A Jozságnak it nincs olyan jó sora mint nálunk mert a teheneknek az ekét és kocsit kell hūzniok és rendes ennit nem kapnak. Az othoni választasokról mar másnap hallottuk az eredményt. Hová teszi majd a bort? Megkapta e már a szigeti földekről az arendat?” (1947.09.21.) „Mi már a levelekben sokat kérdeztünk magatol hogy visza kaptja e a földjeit meg a házát. Melyik földet kapta vissza, az egész szigeti földekről kapot bérletet? ... Megírta hogy visszakapta a szöllöt de hogy ki dolgozta és menyi bort kapot azt még nem írta meg.” (1947.11.17.) „...én már többször kérdészem hogy a szigeti föld röl kaptál e bérletet és rendbe van e és töbi földel mi van és ház a szétcsényi ucában mert azt halotam hogy át irták más nevre azt karom tudni és légy szives ird meg mind a két házat. és te mit csinálz midék nem unat kozol egyedül mert mink már igen is unokozuk mert többször azt modnjuk migyen jo lene ha együt volnák mert ez nem élet mert ere nem gondoltunk ijén sokáig tart sokszor csokolak ferjed vigyáz magatra.” (1948.05.25.) „Most már meg kérdezem megyik föld volt tavaj ki adva bérbe és Szöllöt mind kető volt és kinek volt kiadva a szigeti föld és biroí föld kaptá e bérletet és megyikről nem kaptál légy szives és ird meg és Seyjem gyári föld mit csináltak mert aztat el akartá veni ákor még othon voltuk most ird meg. és te is vigyáz magatra mert tudni mibe psekulálnak nehogy elvigenek oroszorszagba”. (Datálatlan, 1948 tavasza lehet.)

A jövő. Feri továbbtanulása

A fiú alig múlt 11 éves, amikor átvészelt Budapest ostromát, majd édesanyját elhurcolták a Szovjetunióba. Az édesanya hiánya a levelekben is gyakran szóba került: „Kedves édesanyam szemeim nem a

sors miat borúlnak Kőnybe hanem a távolság miat mely köztünk van.” (1947.09.21.)

Ferinek a levelekben említett barátja a hozzá hasonló sorsúak közül került ki: a Fejér megyei Hercegfalváról (1951 óta Mezőfalva) telepített ki, de 1948-ban családjával Amerikába utaztak tovább: „Vasárnap a moziba szoktam járni egy magyarországból kitelepített barátommal. Szegény édesapja nem rég jött a fogságból édesanya pedig már rég meghalt ő most a nagymamájánál van.” (1948.01.06.) „Holnap megint a moziba megyek a Jancsival, ő Hercegfalvára való. Édesapja nemrég jött a fogságból és most Budapesten tartozkodik. A moziba csak 14 éven felülieknek szabad menniök mert nagyon kicsi. 14 éves lesz szeptemberre a barátom de mégis beengedik. Utolsó vasárnap egy német filmet játszottak „Háb mich lieb” volt a címe. Máriká Koch³⁵ játszotta a főszerepet.” (Datálatlan.) „Még nem is irtam hogy a Jancsi a barátom 18. Oktoberbe elmentek Amerikába 9 napig a hajon volt 1 napig beteg volt és most már ott vannak. A nagymamájával ment el az édesanya öcséhez.” (1948.11.28.)

Az új környezetben Feri tanulmányai nehézségbe ütköztek, hiszen nem tudott jól németül, és emiatt hátrányos helyzetből indult: „A tanítok sem foglalkoznak különösen velünk, mert azt mondják hogy nem tudünk németül.” (1947.03.25.) „Kedves feleségem Feri még egy evig iskolába fog járni és ha sükerül akkor még tovább tanítom és ha az isten meg segít talán adigra otthon leszünk mert it nem szivelnek nem akarják hogy a magyarok tanuljanak aztmoják ugyszetuják megtanulni mert a nemtek azt akarják dolgozzunk és netanuljunk.” (1947.09.21.)

Az 1946/47. tanévben, amikor elkezdődött a levelezés, Feri a mostani rendszer szerint hatodik osztályos tanuló volt. Feri otthon polgári iskolába járt, ami arra utal, hogy szülei fontosnak tartották az érvényesüléséhez a taníttatását. Németországban is ennek megfelelően szereték volna iskoláztatni, de ez a nyelvi nehézségek miatt megghiúsult: „Én itt Gültsteinba megyek iskolába, a nyolcadik osztályba. Most földrajzba Belgiumba vagyunk persze azt otthon már az 1 Polgáriba tanultam. Számtanba már schokkal többet tanultam mint otthon. Eleinte Herren-

³⁵ Valójában a magyarországi német származású Marika Röck, akinek Hab' mich lieb című filmjét 1942-ben mutatták be.

bergbe mentem de én nem tudtam nemetül irni és a második osztályba (2 Polgári) már 1 éve angolul tanultak és én még nem tudtam semmit.” (1948.11.28.) Az édesapa így írt erről: „...nagyon szomorú hejzetünk mert ha aragondolok hogy mi voltam othon és mi letem iten ha ara vissza gondolok hogy miben sokat dolgoztam és mind hiába volt. és nagy gondom Ferivel mitcsinnáljak az iskolába nehéz neki és ha tanulna akkor se tud csak valaminek szakmát tanulhat.” (1947.08.07.)

„Édesapám karácsonykor Herrenbergbe volt a Műnkáshivatalba miatam de ott azt mondtak hogy én I.13.-án jöjek be a hivatalba. Csűtörtökön be mentem. Először azt kerdezte hogy mi akarok lenni én azt mondtam villanyszerelő akkor azt kerdezte hogy nem e szeretnék más mesterseget tanulni mert nincs állás. Mit gondol maga jó mesterséget vállasztottam.”³⁶ (1949.01.17.) „Én már sokszor ben voltam Herrenbergbe de nincs sehol hely egy Inasnak. Most még az iskolába megyek. Az iskolába csak adig megyek mig állást kapok. Én olyan villanyszerelő akarok lenni amelyik rádiokat csinál mint az Iloványi. Én azért nem irtam erről mert nem biztos hogy villanyszerelő leszek nem lehet állást kapni.” (1949.02.22.)

Összegzés

Tanulmányomban egy soroksári esettanulmányon keresztül világítottam rá a magyarországi németek elűzetését követő évek történéseire. Az 1945-ben Szovjetunióba kényszermunkára elhurcolt asszony hazatérve már nem találkozhatott gyermekével, férjével és anyósáékka, őket ugyanis 1946. május 11-én Németországba telepítették ki. A fiú, az apa és egy barátnő által 1946-1949 között írt levelek ugyan csak a kommunikáció egyik oldalának termékei, de így is kiváló forrásai az elűzetésnek és a németországi beilleszkedés első éveinek, a személyes érzelmeknek és a konkrét tényeknek. Mindez bizonyítja a mikrotörténelmi kutatások fontosságát, melyek révén emberi perspektívából láthatjuk a történelmi folyamatokat. A soroksári otthonhoz éveken át ragaszkodó, oda visz-

szavágyó jó módú család olyan alapvető problémákkal találta szemben magát, mint a mindennapi élelem előteremtése vagy a lakhatás. A levelekből érezhető a németországi közeg ellenséges viszonyulása. A római katolikus vallás mint menedék, a mise mint a kitelepítettek összetartozásának helyszíne jelenik meg az evangélikus környezetben. A levelek írásakor 13-16 éves Feri története azt is megmutatja, hogy egy kamasz fiúnak milyen nehézséget jelentett egy új nyelvi környezetben a helytállás az édesanya távollétében.

³⁶ Feri végül vízvezeték szerelő lett.